

Az irodalomtudomány alapjai

Anglisztika alapszak
Germanisztika alapszak

Narratív struktúrák – narratológia

- Kétféle észlelési mód/beszédmód:
 - a) érvelő, argumentatív
 - b) elbeszélő/narratív

- „narratív fordulat”: narratív struktúrák több tudományterületen
 - politológia, szociológia, történettudomány, jogtudomány, neveléstudomány, pszichológia, irodalomtudomány, film- és színháztudomány

- elbeszéléselemélet/narratológia:
elnevezés: Tzvetan Todorov: Grammaire du Décaméron (1969)
„narratologie”, „narratology”, „Narratologie”, „narrative theory”, „theory of narrative”, „Erzähltheorie”, „Theorie des Erzählens”, „Erzähltextanalyse”

Narratív struktúrák – ‘narratíva’

■ ‘elbeszélés’/’narratíva’ mint általános fogalom

- verbális jelrendszerekben és nem (vagy nem csak) verbális jelrendszerekben, ill. művészeti ágakban (regény, novella, film, balett, pantomim, opera)
- mindennapi szövegekben és irodalmi szövegekben (mindennapi „sztorijaink”, egy fiktív irodalmi figura egy napja, életének epizódja, egész élete stb).
- irodalmi szövegeken belül:
 - szűkebb értelemben vett elbeszélő műfajokban + nemcsak a szorosán vett elbeszélő műfajokban (dráma: cselekmény, történet; lírai vagy köztes műfajú ballada: történetet mond el)

Narratív struktúrák - Az elbeszélés elemi formái és modelljei

'elemi narratív struktúra' = többszörös absztrakció eredménye, eltekint az elbeszélés konkrét megjelenési formáitól, mediális változataitól:

- a) elvonatkoztat az 'elbeszélés' kettősségétől, vagyis attól, hogy az 'elbeszélést' a 'történet' (histoire) és a 'történetmondás' (discours) csak elméletileg elválasztható együttese alkotja,
- b) elvonatkoztat attól, hogy az 'elbeszélés' ill. a 'történet' többnyire összetett, bonyolult rendszerű eseménysorokat, párhuzamos eseményeket foglal magában, melyek az elemi struktúrában elvonatkoztató redukció eredményeként sűrűsödnek össze

Narratív struktúrák - 'elemi narratív struktúra' (Gerald Prince)

- döntő mozzanat: egy kiinduló és egy végállapot (szituáció) között végbemenő transzformáció, változás, ill. a két állapot ellentétes mivolta
- narratív struktúra = valós vagy fiktív események időbeli egymásutániséga, melyek egy adott individuumra vonatkoztatódnak és legalább egy elemükben opozícióban állnak egymással:

kiinduló állapot (sz_i) t_1 időpontban \rightarrow változás (v) t_2 időpontban \rightarrow végállapot (sz_v) t_3 időpontban

t_1, t_2, t_3 = az ábrázolt világ egymást követő időpontjai/időszakaszai

(sz_v) = a t_2 időpontban bekövetkezett változás eredménye

(sz_i), (sz_v) = legalább egy elemükben ellentétesek egymással

az (sz_i), (sz_v) szituációban ugyanaz az individuum fordul elő.

Pl: Péter megfázott és beteg lett. \rightarrow [Péter] elment az orvoshoz, az gyógyszert írt fel neki. \rightarrow [Péter] beszédte az orvosságot és meggyógyult.

Narratív struktúrák - 'elemi narratív struktúra'

(Jurij M. Lotman -1)

- alapvető kategória: 'esemény' – szöveg: elvont térstruktúra
- 'tér' = a szöveg szemantikai jegyek által meghatározott egysége (halmaza)
 - több részre oszlik (részhalmazok bizonyos jegyek alapján: pl. „védettség”, „kiszolgáltatottság”, „bátorság”, „gyávaság” stb.)
 - rész-terek: 'határ' választja el, a 'teret' különálló részekre osztja, átjárhatatlan (pl. „fal” vs. „város”)
 - esemény = egy individuum átlépi két rész-tér határát, a történet hordozójává válik (pl. egy szereplő elhagyja a falut, és elmegy a városba)
 - szemantikai tér = nemcsak a történet egyszerű 'topográfiai' felosztása, a terek járulékos szemantikai jegyekkel társulnak
 - pl. „fal” = az egyszerűség, romlatlanság, a természet „tere”, „város” = természettől eltávolodás, a romlottság „tere” → a terek szemantizálódnak
 - absztrakt szemantizáció = a topográfiai és a szemantikai jegyek „kereszteznek” egymást, (pl. „fal” = elmaradottság, „város” = fejlődés, feltörekvés)

Narratív struktúrák - 'elemi narratív struktúra'

(Jurij M. Lotman -2)

- egy individuum határátlépése = egyszerű esemény
 - a szemantikai terek viszonyrendszere nem változik meg
- 'metaesemény' = a szemantikai terek rendszerében következik be változás
 - (pl. a „falu” és a „város” tere egyaránt megszűnne vagy összeolvadna)
- 'esemény': szöveg- és kultúrafüggő, történeti korszakonként változó
 - pl. visszafordítható és visszafordíthatatlan, lehetséges és lehetetlen, valószínű és valószínűtlen, alacsonyabb vagy magasabb szintű normát sértő események stb.
- az elgondolás vitatható pontja:
 - a 'tér' egyszerre elvont szemantikai kategória és az elbeszélt világ konkrétan megjelenített tere

Narratív struktúrák - az elbeszélés vizsgálatának irányai

- az elbeszélés egyszerű típusai
 - Propp, Lévi-Strauss, Bremond
- általános modellek – „klasszikus” narratológia
 - orosz formalisták, Roland Barthes, Tzvetan Todorov, Gérard Genette;
 - az elbeszélés logikai-szemantikai modellje (lehetséges világok – szövegvilágok)
- „posztklasszikus” narratológiák
 - a hagyományos műfaji, mediális kereteket lépik át: „intermediális elbeszéléselemzés”, „transzgenerikus narratológia”, „interdiszciplináris narratológiai elemzés”
 - „kontextuális narratológia”: az elbeszélés kontextualizálása, kulturalizálása („természetes narratológia”, „feminista narratológia”, „posztkoloniális narratológia”, „kognitív narratológia”, „posztmodern narratológia” stb.)

Narratív struktúrák – a narratív szöveg elemzési kategóriái

- A narratív szöveg kommunikációs szintjei:

Sz_t = tényleges szerző

$[Sz_e$ = eszmei szerző]

E_f = fiktív elbeszélő

F_f = fiktív figura

O_t = tényleges olvasó

$[O_e$ = eszmei olvasó]

O_f = fiktív olvasó

Narratív struktúrák – a narratív szöveg elemzési kategóriái: ‘történetmondás’ – idő (1)

Történetmondás: idő, mód, (elbeszélői) hang

A) Idő

- az elbeszélés ideje: kettős struktúra (történet + elbeszélés)
‘elbeszélt idő’ vs. ‘elbeszélés ideje’ (Günther Müller/Eberhard Lämmert)
- a kettő viszonya: az elbeszélés sebessége
 - 1) elbeszélt idő \approx elbeszélés ideje (pl. párbeszédes szövegrészek)
 - 2) időtömörítés/sűrítés: elbeszélt idő $>$ elbeszélés ideje
összefoglalás, kihagyás (ellipszis)
 - 3) megnyújtott idő: elbeszélt idő $<$ elbeszélés ideje
- események időrendje (kronológia): időrend felborítása (anakrónia)
visszautalás; előrevetítés

Narratív struktúrák – a narratív szöveg elemzési kategóriái: ‘történetmondás’ – idő (2)

Genette időkategóriái: időrend, időtartam, frekvencia (gyakoriság)

1) időrend: anakroniák

- analepszus (,visszautalás’)
- prolepszus (,előrevetítés’)

2) időtartam:

- „összegzés”/summary/sűrítés: átmenet két dramatikus jellegű (párbeszédés) „jelenet” között (pl. Flaubert: *Bovaryné*)
- „jelenet” (cselekményábrázolás)
- „szünet” (nem elbeszélő jellegű, pl. leírás vagy elbeszélői reflexió, kommentár, pl. Bovaryék lakhelyének bemutatása)
- „ellipszis” (,kihagyás’)

3) frekvencia (,gyakoriság’):

- szingulatív elbeszélési mód: az egyszer megtörtént események – egyszer elbeszélve
- repetitív elbeszélési mód: egyazon esemény többszöri, ismételt elmesélése (multiperspektívikus elbeszélés, pl. levélregény, vö. Choderlos De Laclos *Veszédelmes viszonyok*)
- iteratív elbeszélési mód: többször, újra és újra megtörtént események egyszeri elmondása

Narratív struktúrák – a narratív szöveg elemzési kategóriái: ‘történetmondás’ – mód (1)

B) az elbeszélés módja = az elbeszélte történet különböző közlési formái

a) a történet és az elbeszélés közötti távolság:

- Platón: diegézis vs. mimézis (elbeszélő beszéde vs. figurák beszéde)
- showing/ telling, ill. simple narration/ scenic presentation (Henry James nyomán Percy Lubbock és Norman Friedman)
- elbeszélő mód vs. dramatikus mód (Genette)
- ‘szavak’/beszéd elbeszélése = a figurák beszédének vagy gondolatainak különféle formájú visszaadása
 - autonóm egyenes beszéd: a figurák beszédének szó szerint idézése, elbeszélői kísérszöveg vagy kommentár nélkül (dramatikus mód)
 - elbeszélő módban közvetített beszéd (csak a beszéd aktusát, tényét említi, a tartalmára nem tér ki)
 - transzponált beszéd:
 - függő beszéd (beszéd tartalmának nem szó szerinti visszaadása)
 - átélt beszéd (fr. style indirect libre, ang. free indirect style, ném. erlebte Rede): a közvetlen és a közvetített beszéd köztes formája (gondolatok, a belső világ ábrázolása)
 - belső monológ: a modernség elbeszélés-technikai újítása (dramatikus ábrázolásmód, mindenfajta közvetítettség hiányzik belőle, ha az elbeszélés hosszabb szakaszaira kiterjed, a szereplők nem egészen természetes módon kénytelenek folyamatosan kommentálni, mit tesznek éppen)

Narratív struktúrák – a narratív szöveg elemzési kategóriái: ‘történetmondás’ – mód (2)

b) az elbeszélés nézőpontja/ perspektivikus ábrázolás: **fokalizáció**
(Genette - „Ki lát [érezkel]?” vs. „Ki beszél?”)

Genette-nél: három fokalizációs típus

1) nullfokalizáció:

az elbeszélő többet tud és mond, mint amennyit a történet szereplői tudnak, ill. érzékelnek, tehát áttekinti az egész történetet (elbeszélő > szereplő)

2) belső fokalizáció:

az elbeszélő nem mond többet, mint amennyit a figura tud, érzékelési tartományuk kb. azonos (elbeszélő = szereplő)

3) külső fokalizáció: külső nézőpont

az elbeszélő kevesebbet mond annál, mint amennyit a figura tud (elbeszélő < szereplő)

Narratív struktúrák – a narratív szöveg elemzési kategóriái: ‘történetmondás’ – hang (1)

■ C) elbeszélői hang

- komplex jelenség, nehéz logikus rendszerbe foglalni
- elbeszélés-kutatás:többfajta felfogás az elbeszélő típusairól, az elbeszélő mint olyan létéről

■ Franz K. Stanzel tipológiája: *tipikus elbeszélő szituációk*

- 1) auktoriális elbeszélő szituáció: tömörített elbeszélés, az elbeszélő kommentárjai, vélemény-nyilvánítása és „mindentudása” (külső perspektíva)
- 2) perszonális elbeszélő szituáció: annyit mond el, amennyi az egyik szereplő (nem csak a főszereplő) nézőpontjából érzékelhető; leírás, „jelenet”, párbeszédés részek; az ábrázolt világ a szereplő szemével látható (reflektor-figura)
- 3) én-elbeszélő szituáció: az egyes szám első személyű elbeszélő személyében azonos az elmesélt történet egyik szereplőjével (elbeszélő ’én’ = a történetet átélő ’én’) – pl. levélregény, önéletrajzi regény

■ Stanzel: a három elbeszélő szituáció leírásához három alkotóelem társul

- a) személy: az elbeszélő és a szereplők azonossága/nem-azonossága
- b) mód: különböző elbeszélő módozatok az elbeszélő általi közvetett elbeszélés és a reflektor-figura közvetlen átélésének ábrázolása között
- c) perspektíva: az ábrázolt valóság érzékelésének centruma
 - belső: az elbeszélő történetben, az egyik szereplő érzékelési centrumában
 - külső: az elbeszélő világ érzékelésének centruma = az elbeszélő érzékelési centruma

Narratív struktúrák – a narratív szöveg elemzési kategóriái: ‘történetmondás’ – hang (2)

- Stanzel tipológiája: bírálóatok
összemossa a személy (első vagy harmadik személyű, azaz én- vagy ő-elbeszélés) és a mód (elbeszélő vagy reflektor) kategóriáját, ill. a „Ki beszél?” és a „Ki lát (érezkel)?” kérdését
- Genette rendszere:
 - 1) elbeszélő funkciója alapján:
 - homodiegetikus elbeszélő
 - heterodiegetikus elbeszélő
 - 2) fokalizáció típusa szerint:
 - nullfokalizáció (auktoriális): az elbeszélő korlátlan, nem egy figurára fokalizált nézőpontja
 - belső fokalizáció (aktorális/perszonális): a figurára fokalizált nézőpont
 - külső fokalizáció (semleges): egy kamerához hasonlóan csak a kívülről érzékelhető folyamatokat, jelenségeket rögzíti

Narratív struktúrák – a narratív szöveg elemzési kategóriái: ‘történetmondás’ – hang (3)

Narrációs típusok			
<i>Fokalizációs típus</i> <i>Elbeszélő</i>	<i>Auktoriális</i> <i>(nullfokalizáció)</i>	<i>Aktorális/perszonális</i> <i>(belső</i> <i>fokalizáció)</i>	<i>Semleges (külső</i> <i>fokalizáció)</i>
<i>Heterodiegetikus (ő-</i> <i>forma)</i>	Fielding: Tom Jones	Kafka: A per	Hammett: A máltai sólyom
<i>Homodiegetikus</i> <i>(én-forma)</i>	Goethe: Költészet és valóság	Sartre: Az undor	Camus: Az idegen

- narratív szövegek elemzése: az egyes típusok vizsgálata az időformák és a beszéd típusok összefüggésében
- szövegek: nem tiszta típusok, kevert formák, a típusok közti átmenetek, a típus szövegen belüli változásai
- narrációs lehetőségek: történetileg is változnak, irodalmon kívüli tényezőkkel is összefüggenek
 - pl. az auktoriális típus tekintélyelvű, tanító, esetleg kioktató mentalitást feltételez, de van ironikus alkalmazása is
 - a perszonális típus a természettudományok és a pszichológia megerősödésével terjed el jobban az elbeszélő irodalomban

Narratív struktúrák – a narratív szöveg elemzési kategóriái: a ‘történet’ kategóriái (1)

Cselekmény

- alapegység: esemény /motívum (Tomasevszkij)
 - a narratív szöveg legkisebb, tovább már nem osztható tartalmi egysége
- motívumok funkciója: dinamikus vagy statikus (megváltoztatják a szituációt vagy nem)
 - dinamikus motívum:
 - ‘történés’: nem szándékosan előidézett állapotváltozás (pl. a kolera terjedése Thomas Mann *Halál Velencében* c. novellájában)
 - figurák cselekvései: a szituáció változása emberek vagy antropomorf lények szándékos cselekvése nyomán következik be
 - statikus motívumok: állapotok és tulajdonságok
- motívumok kronologikus egymásutánja:
 - ‘történés’ (Geschehen): motívumok egymásutánja
 - ‘történet’ (Geschichte): a motívumok egymásból is következnek (logikai összefüggés)
 - story/plot ≈ ‘történés’/‘történet’ („És mi történt azután?” = story, „Miért?” = plot)

Narratív struktúrák – a narratív szöveg elemzési kategóriái: a ‘történet’ kategóriái (1)

Cselekmény

- motiváltság = a cselekmény elemei között lévő kapcsolatot, logikai összefüggés
 - kauzális (oksági) motiváltság: a cselekmény elemei ok-okozati összefüggésbe vannak beágyazva
 - szinte az összes elbeszélésre jellemző
 - finális (célirányos) motiváltság: a cselekmény menetét egy transzcendens erő irányítja, az események kimenetele elejétől fogva eldöntött
 - Pl. Milton: *Az elveszett Paradicsom*; Goethe: *Faust*
- műfaji, történeti vagy kulturális tényezők
 - befolyásolhatják a motívumok/események összefűzésének módját, logikáját, intenzitását

Narratív struktúrák – a narratív szöveg elemzési kategóriái: a ‘történet’ kategóriái (2)

- a cselekmény formális-motivikus összefüggései:
alapsémák
- a cselekmény sémája: az egyedi történetből levezetett absztrakt struktúra
 - lineáris-progresszív cselekmény: egy szálon futó cselekmény, a főhőssel történt események időrendi sorrendben követik egymást (pl. fejlődésregény)
 - lineáris-regresszív cselekmény: pl. keretes szerkezetű történet
 - az egyik cselekménybe beágyazódik a másik zárt cselekmény, azt az első cselekmény keretében, visszatekintve mesélik el
 - epizodikus szerkezet: lazán összefűzött, önálló egységekből álló szerkezet

Narratív struktúrák – a narratív szöveg elemzési kategóriái: a ‘történet’ kategóriái (3)

Figura

- a cselekmény elengedhetetlen eleme
 - bizonyos funkciót hordozó szemantikai egység (pl. segítő, ellenfél stb.) + más aspektusok (pl. konkrét, egyedi vonások)
- figura-elemzés újabb irányzatai: figura kettős természete
 - figura = a nyelv által létező jelenség, de az elbeszél világ entitásaként információkat hordoz az általános emberi természetről és az őt létrehozó szerző kulturális tudásáról is
- figura-ábrázolás elemei:
 - megnevezés, információk hozzárendelése, jellemzés
- jellemzés: pszichológiai koncepció
- karakter = tipikus pszichikai tulajdonságok összessége
 - figura jellemzése: csak azok az információk relevánsak, amelyek az elbeszél történet idejére vonatkoztatva hosszabb ideig stabilan léteznek (Jannidis)

Narratív struktúrák – a narratív szöveg elemzési kategóriái: a ‘történet’ kategóriái (3)

Figura

- jellemzés:
 - közvetlen jellemzés= közvetlen információ-hozzárendelés („fösvény volt”)
 - közvetett jellemzés: két lépés
 - a) a szöveg közöl egy bizonyos információt
 - b) ebből az információból valami másra következtetünk (pl. a szoba berendezéséből annak lakójára, a cselekedetből a cselekvőre)
- a szöveg által közvetített információn kívül szükség van történelmi ismeretekre, kulturális tudásra is
- figuraelemzés: kulturális tudás is szükséges - releváns formái:
 - 1) figuramodell: típusok (pl. extroverált figura, melankolikus típus)
 - 2) figurális sémák: alapjuk az a feltételezés, hogy bizonyos helyzetekből törvényszerűen következik valami
 - pl. „Aki sokat iszik, ittas lesz”; „Az ember halandó”
 - 3) szituatív sémák
 - pl. szerelmi háromszög

Narratív struktúrák – a narratív szöveg elemzési kategóriái: elbeszélő műfajok (1)

- elbeszélő műfajok: viszonylag stabil formai és/vagy tartalmi jegyekkel rendelkező szövegtípusok
 - kialakulásuk, virágzásuk vagy visszaszorulásuk: bizonyos irodalomtörténeti korszak(ok)hoz kapcsolódik
- kis és nagy epikai formák
 - ún. 'kisformák': egy részük a szóbeliség hagyományában gyökerezik (mese, monda)
 - nagyobb műfajok: (regény, eposz): irodalmi struktúra és ábrázolásmód dominál
 - ún. 'határműfajok': a fikcionális és a nem-fikcionális műfajok határán
- elbeszélő műfajok:
 - anekdota / aforizma
 - fabula / parabola
 - mese (népmese, műmese) / monda / legenda
 - 'short story' / novella
 - eposz / regény
 - önéletrajz / életrajz / útirajz